

דף שבועי

בס"ד

פרשת בראשית, תשפ"א, מספר 1389

כשה' עזב את גן עדן רענן אייכלר

וגירש את אדם והשכין כבוד שכינתו
מלפנים ממזרח לגן עדן מעל שני
הכרובים...

בתרגום זה, ה' אינו משכין את הכרובים בשום
מקום, אלא הוא משכין את כבוד שכינתו שלו
מעל הכרובים. מכאן שהמתרגם הבין את
המילה "אֶת" בצירוף "אֶת הכרובים" לא כסמן
של מושא ישיר, אלא במשמעות השנייה שלה
כמילה נרדפת ל"עם". ואין זו הבנה דחוקה
כלל, שהרי המילה "אֶת" מופיעה במשמעות
"עם" ממש בפסוק הבא (בר' ד:א), בדברי חוה:
"קִנִּיתִי אִישׁ אֶת ה'", שפירושו "יצרתי איש
עם ה'". בפסוק שלנו, המתרגם אמנם צמצם
קצת את המשמעות: כבוד שכינת ה' אינו
נמצא עם הכרובים סתם, אלא דווקא מעל
הכרובים. השינוי הקל הזה נעשה כנראה
בהשפעת שמ"ב כב:יא ותה' יח:יא, פסוקים
שבהם ה' מתואר כמי שרוכב "על" כרוב,
ולמעשה על כרובים ברבים, לפי התרגומים
היהודיים שם.

אבל עיקר העניין הוא הביטוי "אשרי
איקר שכינתה", דהיינו "השכין כבוד שכינתו".
זהו הביטוי שבו משתמשים התרגומים
היהודיים הקדומים בבואם לתרגם את הפועל
"שָׁכַן" בתנ"ך כאשר נושא הפועל הוא ה',
משום שדרכם היא להתרחק מהגשמת
האלוהות הכרוכה בפועל זה. כך, למשל,
בשמות כה:ח כתוב: "וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכְכֶם". תרגום
אונקלוס, תרגום פסאודו-יונתן² ותרגום
נאופיטי³ מתרגמים "וְאֲשֶׁרִי [איקר] שְׁכִינָתִי

הפסוק האחרון בסיפור גן עדן (בר' ג:כד)
מספר שה' הציב "אֶת הַכְּרֻבִים וְאֶת לֶהֱט הַחֶרֶב
הַמְתֵּהֶפֶקֶת" ממזרח לגן עדן, לאחר שגירש
ממנו את האדם:

וַיִּגְרֶשׂ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן עֵדֶן
אֶת הַכְּרֻבִים וְאֶת לֶהֱט הַחֶרֶב הַמְתֵּהֶפֶקֶת
לְשׂוֹמֵר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים:
או שלא?

כידוע, סימני הניקוד הם התפתחות
מאוחרת יחסית. בתקופת בית שני וחז"ל,
ספרי הקודש נכתבו ללא סימני ניקוד, ואופן
הגיית המילים עבר במסורת בעל פה. והנה,
קבוצה של תרגומים יהודיים קדומים לתורה
משקפים מסורת הגייה אחרת לאחת מהמילים
בפסוק שלנו. לצורך העניין נתמקד באחד
מתרגומים אלה, זה שמופיע בחלק מהחומשים
של מקראות גדולות בשם "תרגום ירושלמי",
ונקרא במחקר "תרגום הקטעים ו". להלן
הטקסט הארמי של התרגום על תחילת
הפסוק שלנו ומתחתיו תרגום בחזרה לעברית:
וטרד ית אדם ואשרי איקר שכינתיה מן
לקדמין מן מדנח¹ לגינתא דעדן מעילוי
תרין כרובי'א...

* ד"ר רענן אייכלר, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת
בר-אילן.

** לעילוי נשמת אמי מורת, אביבה רנה בת אברהם
שלום וחיה. דבר תורה זה הוא עיבוד של מאמרי,
"When God Abandoned the Garden of
Eden: A Forgotten Reading of Genesis
3:24", *Vetus Testamentum* 65/1 (2015): 20–
32.

1 המילים "מן לקדמין מן מדנח" הן מה שנקרא
תרגום כפול. המילה העברית "מִקֶּדֶם" יכולה
להתפרש בשני אופנים: "מלפנים" (כלומר, בימי
קדם), או "ממזרח". התרגום מביא לידי ביטוי את
שני הפירושים האפשריים.

2 המודפס בחומשים מסוימים בשם "יונתן בן
עוזיאל".

3 אוצר חבוי שהתגלה בספריית הוותיקן במאה
העשרים, והוא ללא ספק תרגום יהודי מתקופת
חז"ל.

"שֶׁכֶן", וההגייה החלופית נוצרה מתוך הרצון להתרחק מניסוחים המגשימים את ה'. אם במקרה שלנו ההגייה "וַיִּשְׁכֶּן" היא מקורית וההגייה "וַיִּשְׁכֶּן" משנית לה, אז המקרה מתאים בדיוק לדפוס שגייגר זיהה.

שנית, הפסוק לפי ההגייה "וַיִּשְׁכֶּן" מתאים באופן מרשים לרעיונות ומטבעות לשון במקומות אחרים בתנ"ך. בהמשך סיפור גן עדן נאמר, שגירוש קין לארץ נוד פירושו יציאתו "מפני" או "מלפני" ה' (בר' ד:יד, טז). ומובן איך היושב בארץ נוד אינו נמצא לפני ה', כי ההנחה בסיפור היא שה' נמצא בכל זמן נתון במקום מסוים בגן עדן ולא במקומות אחרים (בר' ג:ח-י). אבל לא מובן איך קין נמצא לפני ה' לפני גירושו לנוד, שהרי קין נמצא כבר אז מחוץ לגן עדן, ולא נאמר לנו שה' עזב את הגן. כמו כן, תמוה שגן עדן אינו מוזכר עוד בתנ"ך כמקום מושבו של ה'. מתי עזב ה' את הגן? לפי הגיית התרגומים, הוא עשה זאת בפסוק שלנו, כשהוא עבר לשכון מקדם לגן עדן עם האדם שגירש.

יחזקאל מדמה את מלך צור לאדם הראשון בגן עדן ואומר עליו: "אֵת כְּרוֹב מְשַׁח הַסּוּכָה וְנִתְתִּיךָ..." (כח:יד). מילים אלו קשות מאוד, אולם התרגומים הקדומים משקפים את ההגייה החלופית והברורה יותר: "אֵת כְּרוֹב מִמֶּשַׁח הַסּוּכָה נִתְתִּיךָ". נראה שיש לבכר את ההגייה הזאת, ולפיה מי שנמצא בגן עדן (לפני גירוש האדם) נמצא "אֵת", כלומר עם, הכרוב – ממש כמו בפסוק שלנו. בנוסף, ה' מכונה שבע פעמים בתנ"ך "יושב הכרובים" (שמ"א ד:ד; שמ"ב ו:ב; מל"ב יט:ה; יש' לז:טז; תה' פ:ב; שם צט:א; דה"א יג:ו), ופירושו כינוי זה הוא "השוכן עם כרובים", כמו "יֹשֵׁב אֶהָל וּמִקְנָה" (בר' ד:כ), שפירושו "השוכן באהלים עם מקנה". מתי היה ה' למי ששוכן עם כרובים? שוב, לפי הגיית התרגומים, בפסוק שלנו, אז הוא עבר לשכון את, כלומר עם, הכרובים. מעבר זה פתח את הסאגה שבה ה' מבקש להמשיך לשכון עם האדם, והוא מצליח לעשות זאת כשבני ישראל בונים לפי הוראותיו המדוקדקות את המשכן. בתוך המשכן ה' נוכח בין שני פסלי כרובים (שמ' כה:כב; במ' ז:פט) המזכירים את הכרובים החיים של גן עדן. אז מקבל ה' את הכינוי "הַשֶּׁכֶן אִתְּם בְּתוֹךְ טַמְאֹתֵם" (וי' טז:טז).

בַּיְהוּדָה. בשמ' כט:מה כתוב: "וַיִּשְׁכְּנֵתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". שלושה תרגומים אלה מתרגמים "וַיִּשְׁכְּנֵתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". בשמ' כט:מו כתוב: "לְשֶׁכְנִי בְּתוֹכְכֶם" ושלושת התרגומים מתרגמים "לְאִשְׁרָאֵה/למשריה [איקר] שְׁכִינְתִּי[ה] בַּיְהוּדָה". אותו הדפוס, שבו התרגומים הופכים את "ה' שוכן" ל-"ה' משכין את (כבוד) שכנתו", מופיע בפסוקים רבים אחרים בתורה ובנ"ך.⁴ מכאן שבעל תרגום הקטעים ו' הבין את הפסוק שלנו כאומר, שלאחר גירוש האדם מגן עדן, ה' שכן בכבודו ובעצמו ממזרח לגן, עם הכרובים ולהט החרב המתהפכת. ואם כן, אין מנוס מן המסקנה שבעל התרגום לא הגה את המילה "וישכן" בפסוק שלנו "וַיִּשְׁכֶּן" כמו בחומשים, אלא "וַיִּשְׁכֶּן"!

האם אופן ההגייה של "וישכן" המשתקף בתרגום הקטעים ו' וחבריו (תרגום הקטעים פ', תרגום נאופיטי ותרגום פסאודו-יונתן) מבטא את הכוונה המקורית של התורה באופן נאמן יותר מאשר אופן ההגייה המסורתית? יש סיבות טובות לחשוב שכן. ראשית, אותה תופעה בדיוק, שבה הצירוף "שכן את" מתפרש על ידי אחדים במובן "השכין את" ועל ידי אחרים במובן "שכן עם", וכל אחד מנקד או הוגה לשיטתו, מופיעה גם במקום אחר. בנבואת המקדש של ירמיהו, ה' אומר לפי רוב הספרים "וַיִּשְׁכְּנֵתִי אִתְּכֶם בְּמָקוֹם הַזֶּה" (יר' ז:ז); אך בכמה כתבי יד יהודיים כתוב "וַיִּשְׁכְּנֵתִי אִתְּכֶם בְּמָקוֹם הַזֶּה", וכך משתקף גם בוולגטה.⁵ תופעות דומות מאוד מופיעות בכמה מקומות נוספים בתנ"ך.⁶ נראה, כפי שטען החוקר היהודי אברהם גייגר במאה ה-19,⁷ שבמקרים כאלה ההגייה המקורית היא

4 תרגום נאופיטי על בר' ט:כז; וי' טז:טז; במ' לה:לד; דב' לג:טז; תרגום יונתן על מל"א ו:יג; ח:יב; יש' לג:ה; יח' מג:ז; ט; יואל ד:יז; כא; זכ' ב:יד; טו; ח:ג; תרגום תהלים על תה' קלה:כא; תרגום דברי הימים על דה"א כג:כה; דה"ב ו:א.

5 התרגום הלטיני של אב הכנסייה הירונימוס.
6 יר' ז:ז; בנוסח המסורה כתוב "וַאֲשַׁכְּנָה אִתְּכֶם"; תרגום עקילס והוולגטה משקפים "וַאֲשַׁכְּנָה אִתְּכֶם". יח' מג:ז; בנוסח המסורה כתוב "אשר אֲשַׁכְּנֵךְ שָׁם"; תרגום השבעים משקף "אשר יִשְׁכֶּן שָׁמַי שָׁם". תה' עח:ס; בנוסח המסורה כתוב "אהל שֶׁכֶן בְּאֲדָם"; התרגום הארמי לתהלים ותרגומים עתיקים נוספים משקפים "אהל שֶׁכֶן בְּאֲדָם". תה' עד:ב; בנוסח המסורה כתוב "הר ציון זה שְׁכִינְתְּ בְּר"; תרגום סומכוס משקף "הר ציון זה שְׁכִינְתְּ בְּר".

A. Geiger, *Urschrift und Uebersetzungen 7 der Bibel in ihrer Abhängigkeit von der*

innern Entwicklung des Judenthums (Breslau, 1857), pp. 319–323

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[f](#) הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף